

NEKE ANOMALIJE U JEZIKU

Sažetak

Standardni jezik ima svoja pravila i svi članovi jezičke zajednice treba da kao komunikatori u komunikaciji poštuju i primjenjuju ta pravila. Neposredna društvena i jezička stvarnost i praksa pokazuju da u velikom broju slučajeva ima nedosljednosti u primjeni jezičkog standarda. Anomalije različitog karaktera i uzroka su brojne, prisutne su u sporazumijevanju ljudi i u velikoj mjeri narušavaju kvalitetnu komunikaciju. Zbog toga imperativ je svih komunikatora i društvenih institucija, koje ostvaruju misiju edukacije članova jezičke zajednice, da kontinuirano rade na uočavanju i otklanjanju anomalija i poštivanju jezičkog standarda. O nekim anomalijama u jeziku govori se u ovom radu.

Ključne riječi: komunikacija, komunikatori, jezički standard, anomalije, pisanje, čitanje, govorenje

SOME ANOMALIES IN THE LANGUAGE

Summary

Standard language has its own rules and all members of linguistic community should, as a communicators in communication, respect and apply these rules. The immediate social and linguistic reality and practice show that in many cases there are inconsistencies in the application of linguistic standards. Anomalies of different nature and the cause are numerous, and are present in the understanding of people and they greatly impair quality communication. Therefore it is imperative for all communicators and social institutions, which exercise the mission of educating members of the language community, to continually work on detecting and removing anomalies and respect linguistic standards. This paper discuss some anomalies in the language.

Key words: communication, communicators, language standards, anomalies, writing, reading, speaking

Standardizacija u jeziku

Kvalitetna komunikacija u jezičkoj zajednici ostvaruje se ukoliko komunikatori poštuju društveno utvrđena i obavezujuća pravila. Na govornom planu to podrazumijeva realizaciju određenih ortoepskih normi (artikulaciju, dikciju, akcenat itd.), a u pisanoj formi primjenu ortografskih pravila. U našem jeziku postoje uzajamni odnosi

između ortoepskog i ortografskog polja, odnosno između fonološkog i grafijskog sistema i oni su regulisani posebnim normama i pravilima. Ortoepske norme proučava naučna oblast koja se zove *ortoepija*, korijen je u riječima iz grčkog jezika *orthos* (pravilan) i *ephos* (govor). Ortografska pravila utvrđuje naučna oblast *ortografija*, a temelji se na riječima iz grčkog jezika *orthos* (pravilan) i *grapho* (pišem).

Ortoepija se bavi pitanjima pravilnog i standardnog izgovora glasova u riječima i riječi u širem jezičkom izrazu. Normu ortoepske prirode regulišu usmeni govor i propisuju određen način izgovora jezičkih jedinica: akcenat riječi, artikulaciju pojedinih glasova, izgovorne vrijednosti staroga glasa jata (ije/je, e, i) i slično. Norma se utvrđuje principom majoriteta (pravilno je ono što preovladava), ili principom pariteta (pravilni su naporedni oblici), ili dosljednošću jezičkim zakonima (poštivanje zakona palatalizacije, jotovanja, zamjene jata, asimilacije i disimilacije). Standardizaciju ortoepske norme podržavaju raznovrsni mediji, televizija, film, škole, kulturne institucije i drugi.

Ortografija je pravopis, odnosno to je skup posebnih pravila kojima se reguliše odnos između fonološkog i grafijskog sistema, a obuhvata još i upotrebu znakova interpunkcije i pravopisnih pravila. Pravila omogućavaju funkcionisanje jezika u pisanoj formi i ona su obavezujuća za sve članove jedne jezičke zajednice. Pravopisna norma je raznovrsna, što znači da postoje određena univerzalna pravila (tačka, zarez, upitnik i slično, koja se javljaju u više jezika), upotreba velikog slova (kao rezultat društvenog dogovora) ili fonetske i morfološke osobine (glasovne promjene ili složenice). Ove norme nastaju društvenim dogovorom, ili po tradiciji, ili zbog jezičke ekonomije). Ortografske norme ili pravopisna pravila utvrđuju se ili prema fonetskom principu (kada se pisanje riječi podudara sa njihovim izgovorom), ili morfološkom principu (pisanje pojedinih istih dijelova raznih riječi koje su između sebe srodne u obliku korijena i osnove, iako se ti dijelovi u pojedinim slučajevima različito izgovaraju), ili prema historijskom principu (riječi se pišu po tradiciji).

Anomalije u jeziku

Nedostatak ukusa i odmjerjenosti, neuređenost jezičkog izraza, odsustvo ekspresivnosti, neizgrađenost individualnog oblikovanja jezičkih sredstava pokazatelji su znatnog odstupanja od standardnoj jezika. Komunikatori u različitoj praktičnoj realizaciji jezičkog sistema

narušavaju društveno dogovoreni standard, koji određuje poštivanje cjelovitog sistema jezika, njegovu unutrašnju strukturu, gramatiku na svim nivoima kao temelj i logički iskaz jezika.

Odstupanja od standardne jezičke norme, ortoepske ili ortografske, gramatičke ili stilske, prepoznaju se u svakodnevnoj upotrebi, u nastavnoj praksi ili društvenoj komunikaciji općenito, kao greške u pisanoj formi upotrebe jezika, u procesu ostvarivanja čitanja, kao i govornoj realizaciji jezika.

1. Anomalije u pisanju

Savremena komunikacija nezamisliva je bez grafije ili pisma. Pismo je sistem znakova u obliku slova, to je sistem koji je uređen prema potrebama određenog jezika. Ukoliko se poštuju ortografska pravila pisanja, odnosno ukoliko se savladaju znanje i vještina pisanja na tradicionalan način, s jedne strane, a i savremenog elektronsko-informatičkog komuniciranja, s druge strane, sporazumijevanje među komunikatorima ostvaruje se na zavidnoj visini. Pojedini oblici pisanja razlikuju se prema težini ostvarenja. Naime, oni imaju određene zahtjeve i angažovanost pisara. Tako pojedini oblici *prepisivanja* imaju svoje zahtjeve, pisanje *diktata* ima svoja pravila, različiti vidovi *opisivanja* postižu se na svoj poseban način koji pisara uvodi u forme pričanja i zapisivanje svog misaonog doživljaja ili događaja i jezičkog oblikovanja, dok *kreiranje pisanog sastava* zahtijeva visok nivo ostvarenih predradnji kako bi se postigao najviši oblik pisanja bez ikakvih tehničkih i jezičkih prepreka.

Prepisivanje može biti raznoliko, pa se tako mogu posmatrati oblici kao što su: identično prepisivanje po datom tekstu, prepisivanje sa štampanog teksta na pisani i obratno, te prepisivanje sa latinice na ćirilicu i obratno. Prepisivač treba da ima vizuelne i grafomotoričke sposobnosti. Prepisivanjem se piše tekst koji se može i ne mora smisaono razumijevati. Dobro prepisivanje se ostvaruje jasnom motivacijom, koncentracijom pažnje, upornošću, poznavanjem slova, vizuelnom percepcijom, prostornom orijentacijom, razvijenim pokretima prstiju, šake i ruke, sinhronizacijom ruke sa vidom. Kada se ispune navedene pretpostavke, postižu se i tačnost prepisanog teksta i njegov estetski izgled. Međutim, u praksi su evidentna odstupanja od utvrđenih standarda.

Za kvalitetno pisanje pojedinih oblika *diktata* pisar treba imati razvijen fonematski sluh i posjedovati dobro poznavanje jezičke strukture, osobito ortografije (pravopisa), kao i vizuelne i grafomotoričke sposobnosti. Moguće je razlikovati nešto lakši diktat sa poznatim i nešto teži sa nepoznatim tekstom. Veoma je važna komunikacija između komunikatora koji emituje tekst i pisara koji ga zapisuje. Čisto i standardizirano izgovaranje glasova, riječi i rečenica moći će primiti dobro razvijen fonematski sluh pisara diktata, koji razlikuje glasove, diskriminaciju glasova i prozodijske vrijednosti riječi, rečenica i cijelog teksta. U praksi je prisutna pojava nerazlikovanja glasova i izražen problem diskriminacije pojedinih glasova, nepotpuno primanje zvučnih slika glasova i riječi, upitan sintaksički red riječi, teškoće u praćenju smisla i značenja teksta, te problemi grafijskog zapisivanja kazanog teksta.

Na *grafijskom planu* evidentna su odstupanja od jezičkog standarda. Prisutne su mnogobrojne greške pravopisne i gramatičke, kao i leksičke i stilske prirode. Nestandardno rukopisno oblikovanje grafijskih znakova, odnosno slova pojavljuje se u sljedećim slučajevima: neujednačen i nepravilan oblik slova, što znači da ne postoji razlika u veličini velikih i malih slova, javlja se nepravilan oblik slova; nejednak nagib slova ispoljava se u pravilnom oblikovanju slova, ali su jedna nagnuta na jednu, a druga na drugu stranu; nepovezanost slova u riječima uočljiva je u vezivanju po dva ili tri susjedna slova; slova u riječima su suviše primaknuta ili odmaknuta, što pokazuje neuvježbanost pokreta ruke; nejednaka ili nesrazmjerna razdaljina između riječi u rečenici; neujednačeni su počeci i završeci redova.

Odstupanja od pravopisne norme vidljiva su u pogrešnoj upotrebi pravopisnih znakova, te neadekvatna primjena pravopisnih pravila, kao što su pravila glasovnih promjena, upotreba afrikata, sastavljeno i rastavljeno pisanje riječi, pravilna upotreba velikog slova itd. *Greške gramatičke prirode* ispoljavaju se u odstupanju od pravilne upotrebe pojedinih oblika raznih vrsta riječi.

Leksičke greške vidljive su u upotrebi različitih oblika dijalektizama, žargonizama i slično.

Odstupanja stilističkog karaktera su kada se pojavljuje neusklađenost sadržaja i stila, oskudna rečenica itd.

Leksičko-stilske greške su: nepravilna upotreba riječi, nemotivisano ponavljanje iste riječi, suvišno gomilanje riječi u vidu

tautologija ili pleonazama, neuspjele tvorbe, nepravilna upotreba riječi istoga korijena, miješanje leksike iz različitih epoha, upotreba neknjiževnih riječi, nepravilna upotreba fraze, miješanje različitih stilova itd.

Morfološko-stilske greške prepoznaju se: u nepravilnoj upotrebi vremena, neuspjelom izboru sinonima gramatičkih oblika, upotrebi nestandardnog oblika riječi, miješanju raznih glagolskih oblika, nepravilnoj upotrebi pozitiva i komparativa pridjeva, zamjenica, padežnih oblika i slično.

Sintaksičko-stilske anomalije uočljive su u odstupanjima kao što su: narušavanje granice rečenice, teško razumijevanje rečenice, ispuštanje riječi i izraza, narušavanje reda riječi, glomazna ili oskudna rečenica, haotično nizanje rečenica, nepravilna upotreba glagolskih priloga, prijedloga i veznika u oblikovanju rečenice.

Odstupanja od standardne norme uočljiva su i u pojavi sadržajnih manjkavosti, a prepoznaju se u temi koja nije shvaćena, nerazrađenoj temi, neadekvatnom dokaznom materijalu, nekonkretnom izlaganju, nedostatku logičnosti, neobrazloženosti istaknutih dijelova.

Disgrafija su smetnje kod pisanja, odnosno anomalije u pisanju koje mogu biti *vizuelne*, *auditivne*, *jezičke* ili *grafomotoričke* prirode. Kod *vizuelne disgrafije* greške nastaju usljed izmijenjene vizuelne percepcije, diskriminacije vizuelnog pamćenja te poremećene prostorne orijentacije. Greške su u pogrešnom oblikovanju slova (bez nekih linija ili sa dodacima, iskrivljena slova), u problemu pamćenja slike slova i riječi, u pisanju slova i brojeva na suprotnu stranu, u iskrivljenom crtanju likova i predmeta. Nerazvijen fonematski sluh uzrokuje *auditivnu disgrafiju* zbog koje nije moguće auditivno diferenciranje fonema, a vidljive su prilikom pisanja diktata ili kreativnog pisanja. U *jezičkoj disgrafiji* prisutna je nerazvijena jezička struktura sa agramatizmima i siromašnom rečenicom. Grafomotorna disgrafija se ogleda u teškoćama pokreta ruke, šake i prstiju pisara.

Agrafija je nesposobnost pisanja koja nastaje kao posljedica moždanih povreda, a prati je često i gubitak govora (afazija). To je jedan od najkomplikovanijih anomalija u jeziku koji se manifestuje na prirodi rukopisa, prostornoj orijentaciji, kao i u samom izboru pojedinih leksema.

2. Anomalije u procesu čitanja

Savremena komunikacija je veoma kompleksna i složena. I pored toga čitanje je i dalje nezamjenjiv oblik sticanja znanja i informacija, ono je sveobuhvatan i siguran vid obrazovanja i izgrađivanja ličnosti. Čitanje podrazumijeva više komponenti od znanja do vještine u prepoznavanju teksta. Ono se mora naučiti, razumijevati raznolikost oblika čitanja, kako bi se kvalitetno usvajala nova znanja ili ostvarivala uspješna komunikacija među članovima jezičke zajednice. U suprotnom brojna odstupanja od standarda stvaraju šumove u komunikaciji, nerazumijevanje jezičkih poruka, oskudno usvajanje novih znanja, te nekvalitetno obrazovanje ličnosti sa niskim nivoom elementarne pismenosti. Zbog toga je nužno sagledati fenomen čitanja, njegove oblike, kao i pojave odstupanja od standardnih pravila čitanja.

Na artikulacijskom i izgovornom planu čitanje je prepoznavanje grafema ili slova u pisanoj formi, to je prelaženje očima onoga što je napisano, primanje i razumijevanje informacija i poruka iz teksta, doživljavanje poruka, pretakanje signala pisanog jezika u slušne signale. Čitanje je izrazito složen pojam koji podrazumijeva i spoznajnu i psihofizičku aktivnost, zatim govornu djelatnost, jer se pisani tekst prenosi u govorni oblik, grafeme prelaze u foneme, glasovi se artikulišu i emituju se u određenom slijedu glasovnih lanaca.

Fiziološke osnove procesa čitanja

Fiziološke osnove čitanja nalaze se u kori velikog mozga. Važni centri za ostvarivanje procesa čitanja su u tjemenom režnju, dok se u čeonom režnju nalazi centar za pisanje, u prednjem dijelu čeonog režnja nalazi se centar za stvaranje pojmova, u sljepoočnom režnju je centar za razumijevanje govora, u čeonom režnju je centar za govor. Na čitanje djeluju brojni faktori kao što su inteligencija, bogatstvo rječnika, oštrina vida i širina vidnog polja, percepcija oblika i boja, neurološki faktori, faktori sredine, različita emocionalna stanja, teškoće i slično.

Vrste čitanja

Čitanje može biti različito i kod pojedinih autora uočljive su različite klasifikacije ovoga fenomena. Prema određenim formama

čitanja prepoznaju se *niže, racionalne i stvaralačke* forme. *Niže forme čitanja* su: sricanje, mehaničko čitanje (kada se ne shvata pročitani tekst), psalmodijsko (polupjevanje), monotono (kada nedostaju pravila dikcije, boje, ritma itd.), naprežuće, jednolično čitanje (uočavaju se isti ritam i tempo) itd. *Racionalne forme čitanja* su: logičko, čitanje prije čitanja, horsko (zorno, kolektivno), statarno (čitanje dijelova teksta), kurzorno (čitanje cijeloga teksta), kontekstno (nastavljanje čitanja), analitičko (čitanje cijele riječi u rečenici), čitanje s potcrtavanjem (isticanje bitnog), čitanje po odlomcima, čitanje piščevog komentara, usmjereno, čitanje po zadatku, fleksibilno čitanje i slično. *Stvaralačkim forma* smatraju se: kritičko, kreativno, produktivno, čitanje s komentarom, emocionalno-estetske forme čitanja (izražajno, emocionalno, umjetničko, reportersko) i slično.

Prema aktivnosti čitaoca i stepenu usmjerenosti na smisao teksta prepoznaje se *glasno čitanje* ili *čitanje naglas*, kao i *čitanje u sebi*. *Glasno čitanje* usmjereno je na konkretan zadatak ima svoje jasne ciljeve a vrijednosti su u optičkoj slici slova, riječi i rečenice, razumijevanju sadržaja tih pojava oblika te izgovornoj komponenti. Na drugoj strani, *čitanje u sebi* nema izgovornu formu, mnogo je brže i ekonomičnije. To je individualna komunikacija čitaoca sa tekстом.

Ukoliko se posmatra pokret očiju u procesu čitanja, onda se prepoznaje *progresivno čitanje* koje se očituje u pokretu očiju naprijed duž reda, zatim *regresivno čitanje* kada se pogled vraća unazad, onda *fleksibilno* ili *okomito čitanje* kojim se dešifruje tekst u smjeru odozgo prema dolje, te *dijagonalno čitanje* odnosno brzo pregledanje teksta.

Svaki oblik čitanja zahtijeva maksimalno poštivanje jezičkog standarda. Međutim, u neposrednoj praksi ima dosta individualnih odstupanja koja treba prevazilaziti kako bi se pojedini oblici čitanja kvalitetno ostvarivali. Zbog toga bi trebalo sagledati neke bitne zahtjeve pojedinih važnih oblika čitanja.

Zahtjevi logičkog čitanja

U prvom redu bitno je razumijevati i provoditi oblik logičkog čitanja kako bi bilo što manje odstupanja od osnovnih jezičkih zahtjeva. U procesu ovoga oblika čitanja ostvaruje se svjesnost o sadržaju teksta, razumijevanje svih leksema i stilski

markiranih značenja. Čitalac se prevashodno informiše o sadržaju teksta. Nakon toga ostvaruje se kritička analiza sa upoređivanjem i vrednovanjem informacija. To su pretpostavke da se onda kod čitaoca ostvari razumijevanje, te stvaralačka transformacija i eventualna interpretacija pročitanoog teksta. Značajna komponenta u ovom obliku čitanja jeste glasno logičko čitanje. U ovom obliku oba komunikatora, čitalac i slušalac, razumijevaju što je u nekom tekstu napisano, a pritom nije potrebno u tekstu tražiti zvučne vrijednosti govora. Da bi se ostvarilo glasno čitanje, nezaobilazno je poštivanje znakova interpunkcije, logičko naglašavanje u riječima i rečenicama, primjenjivati psihološko i gramatičko pauziranje, odgovarajuće podešavanje glasa određenoj govornoj situaciji, čitanju dijaloga ili čitanju po ulogama.

Izražajno čitanje

Čitanje je i posebna vještina koja dolazi do izražaja u izražajnom čitanju kao najvišoj formi čitalačkog umijeća. Ovaj oblik čitanja moguće je ostvariti ukoliko je prije toga u potpunosti savladano logičko čitanje. Logičko čitanje otkriva tačan smisao, a izražajno čitanje i emocionalno stanje pisca teksta, ne samo ono što je sadržajem rekao već i kako je to zamislio da kaže. Izražajno čitanje objedinjava pored logičkog čitanja i čitanje u sebi i kreativno čitanje sjedinjeno sa umjetničkim čitanjem, što se onda ostvaruje na govornom planu u obliku čitanja naglas.

Naime, lingvistička konstanta je da je govorni jezik primaran, a pisani jezik je pretvaranje govornog izraza u pisanu formu. Prilikom čitanja naglas pisani znakovi se ponovo pretvaraju u zvučne signale, vrši se dešifriranje. Tom prilikom čitalac unosi svoju emociju sa kreativnim formama jezičkog izraza.

Logičkim čitanjem postiže se cilj da slušalac jasno i tačno shvati misao teksta. Ne očekuju se emocije, već se traži smisao. Misao u tekstu se izlaže logičkim redom, rečenica je duga jer treba pisanim znakovima izraziti punu misao, izbjegavaju se inverzije, nema ispuštanja subjekta i predikata, a nema ni znakova intonacije kao što su uzvičnik i upitnik, nema ritma ni rime, nema znakova za pauzu radi efekta. Jedini ortografski znaci su tačka i zarez. Nema ni stilskih figura. Jasnoća i pravilnost su glavne osobine jezika teksta u logičkom čitanju. To je objektivni tekst, a jezička pravilnost utvrđena je standardom i normom.

Subjektivno pisani tekst je ličan i obojen je emocijama. Pisac unosi u tekst i misao i osjećaje. Jezik se u određenoj mjeri razlikuje od standardnog, on je pjesnički jezik. Izražajno čitanje takvog teksta otkriva vrijednosti govornog jezika koje nije moguće dati pismom, te otkriti i emocije pisca. U procesu izražajnog čitanja dolazi do odgonetanja misli iznesenih u tekstu, kao i odgonetanja piščevog govora: intonacije, intenziteta, tempa, pauza, konteksta, mimike i gestova. Da bi se to uradilo, treba se čitalac uživjeti u dušu pisca, a toga nema u logičkom čitanju, te moraju biti ispunjene dvije pretpostavke. Prva pretpostavka je da treba savladati tehniku čitanja. To znači da čitalac treba razviti sposobnost da shvati smisao teksta brzinom govora bez zamuckivanja i sricanja i da pravilno izgovara sve glasove standardnom artikulacijom. Druga pretpostavka je da treba savladati logičko čitanje. Naime, pri čitanju u sebi može se čitati brže nego što govorimo da bi se čitajući naglas mogla, uz što manje fiksacija i regresija, usmjeriti pažnja na logički slijed misli i bez teškoća odijeliti na prvi pogled glavnu misao od dopunskih misli u tekstu. Tempo čitanja poklapa se sa mogućnostima tempa razumijevanja i poimanja sadržaja teksta.

Tehnika čitanja

Pošto čitanje ima značajnu edukativnu vrijednost, neophodno je da se dosljedno nauči tehnika čitanja kako bi se došlo do čitanja koje imao smisao da okrije značenje pročitnog teksta. Ukoliko nije savladana tehnika čitanja, bilo kod djece na početku odgoja i obrazovanja bilo kod odraslih osoba, dešavaju se anomalije koje remete razumijevanje čitanog teksta. Savladana tehnika čitanja podrazumijeva dobro uvezivanje slova u riječima i riječi u rečenici, bez prekidanja, zastoja, ponavljanja ili zamjenjivanja slova, slogova ili riječi, zatim prilagođenu brzinu čitanja sa poštivanjem svih ortografskih i ortoepskih propisa s ciljem da se razumije značenje teksta kako kod komunikatora čitaoca tako i komunikatora slušaoca.

Nesavladana tehnika čitanja prepoznaje se kod komunikatora kao uočljive početničke nesistemske anomalije. Naime, prilikom nespretnog i tehnički nesavladanog čitanja često se javljaju određena evidentna odstupanja od utvrđenog standarda (ortografskog, ortoepskog, prozodijskog i slično). Ona se prepoznaju u glasnom čitanju kao greške u vidu nepravilnog izgovaranja i naglašavanja riječi, ispuštanja pojedinih glasova i slogova i riječi, zamjenjivanja

glasova (samoglasnika i suglasnika), zamjenjivanja pojedinih riječi drugim riječima, nepravilnog disanja, čestog ponavljanja istih glasova ili slogova ili riječi, oštrog odvajanja klitika od naglašenih riječi, kolokvijalnog ili ruralnog čitanja, u vidu regresivnih pokreta ponovnim vraćanjem na pročitane riječi, pojave subvokalizacije kod osoba koje ne znaju čitati u sebi i one glasno ili poluglasno šapuću riječi pokretima usana. Zatim tu se prepoznaju određene smetnje kao što su *disleksija*, *aleksija*, *agramatizam*, *legastenija* i slično.

Disleksija (grčki: dys – slab, loš; lexis –riječ) ogleda se u različitim teškoćama čitanja, koordinaciji pojedinih riječi, odgonetanju pojedinih riječi, odstupanjima fonološke prirode. Uočljive su pogreške nepoznavanja velikog slova, nerazlikovanja štampanih i pisanih slova, nepovezivanja slova u izgovornu cjelinu, zatim pogreške prepoznavanja sličnih slova po obliku, međusobnog zamjenjivanja samoglasnika i suglasnika, ponavljanja pojedinih dijelova sloga, riječi ili rečenice, greške poremećenog čitanja kraja riječi i prekidanja u složenim riječima, premetanja slova i slogova, izostavljanja prijedloga i veznika, odvojenog čitanja pojedinih riječi, greške preskakanja redova i vraćanja na početak reda, nerazumijevanja i shvatanja teksta i td. Disleksija je anomalija koja se prepoznaje kao nesposobnost čitanja, odnosno neslaganje između stvarnog i očekivanog nivoa čitanja u odnosu na uzrast čitalaca. Takvo čitanje prate smetnje obrade informacija vizuelne prirode, kao i samo razumijevanje jezičkog sistema na pojedinim gramatičkim nivoima. Disleksiju u pojedinim slučajevima prate smetnje u pisanju sa uočljivim pravopisnim pometnjama i gramatičkim odstupanjima. Prilikom čitanja dislektičari ne mogu pogledom pratiti riječi u rečenici, oni vide slova i riječi koji se vrte u različitim smjerovima, rečenice im se slijevaju i stapaju, pa čak ne vide znakove interpunkcije (tačku, zarez i ostale).

Aleksija je izrazita i veoma teška nemogućnost čitanja. Prepoznaje se kao potpuni gubitak ili poremećaj prethodno stečene sposobnosti čitanja. To je poremećaj neraspoznavanja i nepovezivanja glasova i slova, zatim riječi, zamjena sličnih glasova i slova, čitanje u suprotnom pravcu, te neshvatanja smisla teksta. Nastaje zbog povrede kore mozga, odnosno oštećenja u nervnom sistemu onih dijelova koji upravljaju funkcijom čitanja.

Agramatizam je nepravilna upotreba jezičkog standarda u čitanju, pisanju i govoru.

Legastenija je slabost u čitanju koja se ispoljava u izostavljanju ili dodavanju pojedinih slova, zatim u zamjenjivanju sličnih slova. Legasteničari teško razumijevaju analizu i sintezu, oni često zaostaju u čitanju, a veoma široka je lepeza pojava legastenije od čitanja sa naprezanjem do potpunog izbjegavanja čitanja.

3. Anomalije u govoru

Govor je veoma složena čovjekova funkcija i čine je dvije bitne komponente. Jedno je unutrašnji plan sa psihičkim faktorima, smislom i sadržinom, a drugo je spoljašnja forma u vidu usmenoga govorenja, pisanja, gestikulacije i mimike. Elementi govora razvijaju se pod utjecajem odgoja i bioloških faktora (mozak, govorni organi, čulo sluha). U realizaciji govora učestvuju organi artikulacije (usne, zubi, vilice, nepce, jezik, nos), organi fonacije (glasne žice, grkljan), organi disanja (pluća, dušnik, dijafragma, grudni koš), rezonatori (usta, nos, grlena duplja). Sekundarna funkcija navedenih organa je govor.

Ortoepske nestandardne pojave u društvenoj komunikacija, odnosno neposrednoj realizaciji jezika prepoznaju se kao različiti oblici anomalija i poremećaja govora. Anomalije u govoru su tvorbene ili artikulacijske prirode, izgovornog ili akustičkog karaktera, nestandardno naglašavanje ili akcenatske nedosljednosti, intonacijske neujednačenosti prilikom različitih oblika čitanja i kazivanja, gramatička odstupanja od utvrđenih pravila, stilski oskudna rečenica, neusklađenost stila i jezičkog sadržaja, neadekvatna leksička upotreba dijalektizama, žargonizama ili internacionalizama.

Vrlo su česti govorni nedostaci koji se prepoznaju kao primarni, koji se odnose na govor ili potječu od govora, i sekundarni, koji odslikavaju neke druge čovjekove nesposobnosti što se ispoljavaju i izvan govora. Prema uzrocima govorni poremećaji mogu biti funkcionalne i organske prirode, odnosno fiziološki i psihološki nedostaci.

Funkcionalne anomalije

Mucanje i *zamuckivanje* su funkcionalne anomalije koje se prepoznaju kao zastoj, prekid ili ponavljanje u toku govora. Nastaju zbog grčeva govornih organa, koji mogu biti tonički i klonički. *Aftongija* je anomalija slična mucanju, a ispoljava se u grčenju i pritiskivanju jezika o desni i zube, jezik ponekad ispadne iz usta

i nastaje zamuckivanje, te ispuštanje muklih glasova. *Tepanje* je anomalija koja se ispoljava u neizgovaranju pojedinih glasova, zamjeni glasova ili slogova, premještanju glasova i slogova, te pogrešnom izgovaranju glasova. *Govorni blok* je naglo zaustavljanje govornoga toka zbog grčeva govornih organa ili zbog zastoja misli. *Mutizam* je uporna šutnja zbog negativnog stava ili otpora osobe, odnosno duševne zaostalosti ili bolesti. *Bradilalija* je spor i težak govor zbog mane u govornom organu. U funkcionalne anomalije ubrajaju se i neki *oblici izgovora* i *agramatizma*, *brzoplekost*, *negativizam* i slično.

Organske anomalije

Disatrija je otežana artikulacija glasova zbog povrede živaca koji pokreću usta, jezik, usne, nepce i grlo. *Afonija* je bezglasnost i kod osobe sa ovom anomalijom glas se ne čuje jer glasnice ne trepere, a posljedica je oštećenja glasnice, psiholoških stanja ili gluhonijemosti. *Disfonija* je poremećaj u proizvodnji zvuka, a uzroci su isti kao kod afonije. *Afazija* je nesposobnost pravilne upotrebe riječi, a *disfazija* je smetnja u govoru usljed nesposobnosti da se za predstave nađu odgovarajuće riječi. *Alalija* (grč. a – ne, lalia – govor) je nesposobnost jasnog izgovaranja riječi, gubitak dara govora. *Dislalija* je poremećaj artikulacije koji se prepoznaje kao nečujna realizacija glasa ili omisija, kao zamjena jednoga glasa drugim ili supstitucija i kao pogrešan izgovor određenog glasa ili distorzija. Alalija i dislalija su posljedica povrede centara u mozgu ili govornih organa. *Alogija* je nerazumno, besmisleno i nelogično govorenje. *Dislogija* je poremećaj u govoru zbog nedostatka inteligencije. Poremećaji izgovora glasova dobili su nazive prema slovima grčkog alfabeta i obuhvataju manji ili veći broj srodnih glasova: sigmatizam (s), rotacizam (r), deltacizam (d), etacizam (e), lambdacizam (l), kapacizam (k), gamacizam (g), tetizam (t) itd. *Agrafija* (grč. a – ne, grafein – pisati) je nesposobnost pisanja. *Disgrafija* su smetnje u pisanju koje su posljedica psihičkih poremećaja. *Rascjep usne* (*zečija usna*) uzrokuje smetnje u govoru prilikom izgovora određenih glasova (p, b, m, u, o, š, ž, č, dž). *Rascjep nepca* (vučije ždrijelo) sprečava izgovor glasova koji se grade u usnoj šupljini. *Nazalnost* je izgovaranje glasova kroz nos zbog rascjepa nepca, opstrukcije u pojedinim dijelovima nosne šupljine, pojave polipa i slično.

Odstupanja od standardnih izgovornih formi glasova dešavaju se i zbog različitih anomalija u građi usana, jezika, čeljusti i zubi. *Protruzija* je pojava kada je donja vilica uvučena prema gornjoj. *Prognatija* je izbočenost donje čeljusti. *Otvoreni zagriz* je nenormalan položaj gornjih sjekutića prema donjim. *Gubici sluha* također negativno djeluju na izgovor određenih glasova. *Autizam* je zatvorenost u sebe i svoj unutarnji svijet, što se ispoljava u govoru kao nepovjerenje prema drugom komunikatoru. Prisutni su i različiti ostali uzroci poremećaja u artikulaciji glasova kao što su nespretnost govornih organa, loš sluh govornika, negativni uzori, infantilni govor, perfekcionizam roditelja, zapuštenost djece prilikom učenja govorenja i čitanja, bilingvizam, usporen intelektualni razvoj i mnogi drugi.

Komunikacija bez anomalija u jeziku

Sporazumijevanje između komunikatora jednog jezičkog sistema ostvaruje se korektnim primanjem i prenošenjem informacija. Različiti sadržaji, kao što su misli, emocije, doživljaji i slično, razmjenjuju se putem jezika zvukovnim i pisanim znakovima, fonemama (glasovima) i slovima (pismima), koji su ugrađeni u jezičke izraze (riječ, sintagmu, rečenicu, diskurs). Tom prilikom komunikatori imaju obavezu da komunikaciju ostvaruju poštujući standarde utvrđene na svim nivoima jezičke strukture i primjenjujući u svakom procesu sporazumijevanja (pisanju, čitanju i govorenju). Međutim, u neposrednoj stvarnosti i praktičnoj realizaciji jezičkog standarda evidentna su odstupanja i anomalije. Ona se manifestuju u nedosljednom pisanju latinicom i ćirilicom, pojavi mnogobrojnih grešaka u pisanju slova, slogova, riječi i rečenica; u pojavi raznih oblika disgrafije i agrafije. Članovi jezičke zajednice proces čitanja različito ostvaruju tako da se u procesu pojedinih vrsta čitanja čini značajan spektar anomalija u vidu odstupanja od standardnih zahtjeva poštivanja ortoepskih i gramatičkih pravila, pojavi raznovrsnih agramatizama, disleksija, aleksija i legastenija. Na govornom planu društvene komunikacije veoma su izražene anomalije u vidu mnogobrojnih govornih poremećaja funkcionalne i organske prirode.

Istaknute anomalije različite prirode i uzroka ukazuju na potrebu značajnijeg poštivanja pravila utvrđenih na svim nivoima

jezičke strukture (ortoepsko-ortografski plan, fonološko-morfološki, sintaksičko-stilistički, leksički i diskursni). Svi članovi jezičke zajednice moraju uvažavati jezički standard. Na tome treba da rade pojedinci kao komunikatori kako bi postigli društveno prihvatljivu formu svih oblika pismenosti (od elementarne do akademske) i potpunije poznavanje jezika i njegove strukture. Istovremeno, sve društvene institucije koje ostvaruju ulogu edukacije od predškolskog uzrasta do najviših akademskih nivoa moraju odgovorno i stručno raditi na ostvarivanju svoje misije educiranja komunikatora za društveno prihvatljivo sporazumijevanje primjereno jezičkim standardima, kako bi se mnogobrojne anomalije u jeziku potpuno otklonile ili pak svodile na minimum.

Literatura

1. Chomsky, N. (1989), *Znanje jezika*, Mladinska knjiga, Ljubljana.
2. Čop, M. (1975), *Pismene vježbe i sastavci*, II izdanje, Pedagoško-književni zbor, Zagreb.
3. Klaić, B. (2002), *Rječnik stranih riječi*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb.
4. Lalaeva, R.I. (1983), *Narušenje procesa ovladenia čteniem u školnikov*, Prosvešćenie, Moskva.
5. Matanović-Mamuzić, M. (1982), *Teškoće u čitanju i pisanju*, Školska knjiga, Zagreb.
6. Pavličević-Franić, D. (2005), *Komunikacijom do gramatike*, Alfa, Zagreb.
7. Peruško, T. (1961), *Materinski jezik u obaveznoj školi*, Pedagoško-književni zbor, Zagreb.
8. Ribić, K.-Matanović, M. (1966), *Teškoće čitanja i pisanja*, Školska knjiga, Zagreb.
9. Stevanović, M. (1988), *Teorija i praksa u nastavi usmenog i pismenog izražavanja*, Dečje novine, Gornji Milanovac.
10. Težak, S. (1996, 1998), *Teorija i praksa nastave hrvatskoga jezika*, knjige I i II, Školska knjiga, Zagreb.
11. Vilke, M. (1991), *Vaše dijete i jezik*, Školska knjiga, Zagreb.
12. Vladislavljević, S. (1986), *Poremećaji čitanja i pisanja*, ZUNS, Beograd.
13. Vuletić, B. (2002), *Gramatika govora*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb.